

FIDES QUADRAT INTELLECTUM

Over de actieradius van een theologische universiteit

Prof.dr. Roel Kuiper, rector

Wij zijn geland in Utrecht, maar wat komen wij hier eigenlijk doen? Dit is de vraag die we ons van tijd tot tijd moet stellen: waarom is deze Theologische Universiteit op aarde? Die vraag is geactiveerd door onze verhuizing en de heroriëntatie die dat met zich meebrengt. Vandaag presenteren we ons voor het eerst publiek in een stad waar veel studenten zijn, waar een grote universiteit is, en waar ook andere levensbeschouwelijke universiteiten en instellingen zijn. Wij zijn hier gekomen om meer in verbinding te zijn. We willen ook zelf een plek van verbinding zijn, betekenisvolle verbinding, een plek van verwondering en een huis van vrede met een eigen actieradius. Wat zeggen wij op zo'n moment over onszelf, over onze identiteit en opdracht? Wat voegen wij toe in het landschap van het hoger onderwijs in Nederland?

Die vraag wil ik vanmiddag beantwoorden door een reflectie te geven op een oude zinspreuk van onze universiteit: *fides quadrat intellectum*. Deze is afgeleid van *fides quaerit intellectum*. Deze staat op een glas-in-lood raam in de aula van de TU in Kampen. Op het rode vaandel van het studentencorps FQI, dat vorige week door onze studenten te voet naar Utrecht is gedragen, staat echter *fides quadrat intellectum*. Een leuk raadsel. Beide spreuken zeggen iets over de betekenis van het geloven voor het weten, voor de wetenschap, over de verbinding tussen dat fides en dat intellectum, en ze horen bij ons, al heel lang. Wij komen met deze universiteit naar Utrecht omdat we geloven in de wetenschap, omdat we inspirerend academisch onderwijs belangrijk vinden. Dit alles willen we vormgeven vanuit een meer centrale plek in Nederland.

Dat we deze stap zetten zegt veel over de veranderde rol van theologie in het landschap van het hoger onderwijs. Wat wij in Kampen hebben mogen ontwikkelen willen we graag breder in te zetten voor christelijke studenten en voor het hoger onderwijs in Nederland. Dat dit nu zo als opdracht wordt gevoeld heeft alles te maken met die veranderde rol van theologie. Theologie als discipline is gedeels verdwenen van de meeste universiteiten. Het zijn de levensbeschouwelijke universiteiten en enkele faculteiten die theologie beoefenen. In zo'n landschap met maar weinig academische steunpunten voor theologie krijgt wat zich in de periferie bevond vanzelf een centrale functie. Wij vinden het belangrijk een stap naar voren te zetten.

Hoewel theologie een kleine studie is geworden, is de belangstelling voor haar inbreng groot. Dat merken we hier in Utrecht, waar studenten aangeven ons onderwijs waardevol te vinden voor hun vorming. In het hoger onderwijs is er behoefte aan theologische inbreng, voor theologische invalshoeken in andere disciplines, voor zingeving, voor de manier waarop vanuit de theologie naar maatschappelijke vraagstukken wordt gekeken. De wereld is niet eendimensionaal. Vraagstukken van oorlog en vrede, gezondheid en ziekte, geld en goed, sport, economie en ecologie zijn verbonden met houdingen en gedragingen die religieus gevoed zijn. Woorden als heiligheid, liefde, hoop, verlossing en genade doen ertoe, maar hoe kunnen ze ter sprake komen en wat betekenen ze? Dit is wat de theologie kan doen: de werkelijkheid van God verbinden met de vragen die mensen zich stellen.

Er zijn niet veel academische ankerplaatsen voor theologie, zei ik, maar er is nog iets in onze overwegingen. Er zijn in Nederland, anders dan in het buitenland, nauwelijks universitaire instellingen met een expliciet christelijk karakter. Nederland is het land van het bijzonder onderwijs en er zijn christelijke middelbare scholen en er is christelijk Hoger Beroepsonderwijs, maar op universitair niveau is er weinig dat zich expliciet en onomwonden baseert op het christelijk geloof.

We wennen eraan, maar hier deugt iets niet. Christelijke studenten realiseren zich hoe geseculariseerd het hoger onderwijs is als ze eenmaal aan hun studie zijn begonnen. Juist dan gaan ze op zoek naar inzichten om hun geloof te verbinden met wat ze in de collegebanken horen.

Christelijke studenten die tegen deze ervaring aanlopen worden opgevangen in het circuit van studentenverenigingen, IFES, ForumC, Christelijke Filosofie, lezingen, cursussen en websites over geloof en wetenschap. Dat is een bloeiend circuit, laten we heel dankbaar zijn dat dit er allemaal is. Het meeste hiervan is buitenuniversitair, extracurriculair. Wij doen als TU ook een stap naar voren om meer curriculaire vormen van levensbeschouwelijk onderwijs te ontwikkelen. We willen ruim baan geven aan christelijke studenten. Zij knippen bij ons het lint door. Zij zijn de toekomst, voor ons land, voor de kerk, voor allerlei werk in Gods Koninkrijk. Wij presenteren ons als een academie voor christelijke toerusting in het hart van Nederland. Wij zien dit domweg nu op onze weg liggen als verantwoordelijkheid. Het behoort bij de actieradius van deze universiteit.

Vorige week riep Rosanne Hertzberger bij de opening van het Academisch Jaar van de PThU theologen op hun rol met zelfvertrouwen te spelen in het bredere academische landschap. Trek erop uit, verbind je met andere disciplines, breng je kijk op vraagstukken in, want de samenleving loopt tegen vragen op waar theologen een antwoord op kunnen geven. Lange tijd lag de theologie onder de loep van andere wetenschappen, de rollen worden nu langzaam omgedraaid. Wat zegt de theologie? Hoe kan zij van betekenis zijn voor andere disciplines, waar een versmald waarnemen, de verarmde ervaring en soms ook de geestelijke leegte heerst? Volgens Hertzberger zijn er grote kansen voor de theologie om een 'divers, inclusief en maatschappelijk relevant vakgebied' te zijn. Dit is de actieradius die aan de theologie wordt toegedicht, een van de opdrachten van theologie in onze tijd, en daar willen we onze bijdrage aan leveren.

Dat doen we al langer, het is kenmerkend voor ons theologiseren dat we dat op een brede manier doen, met het oog op heel het leven. Theologie is niet een specialisme die je in de volgende niche brengt. We hebben een groot hart voor de wereld en de rol van geloof, toerusting, de uitleg van het Evangelie. Toch zijn we allang niet meer de 'domineesfabriek' waar alleen predikanten worden opgeleid. Wie in onze bachelor instroomt, krijgt een gedegen opleiding in de theologie, waarin de luiken naar alle kanten opengaan. Theologie moet beoefend worden met het zicht op diverse praktijken in kerk, cultuur en samenleving. Steeds meer vindt onderzoek plaats in een breder veld. We zijn bezig pedagogen, filosofen, historici, juristen, politicologen, economen een plek te geven in onze opleiding en het onderzoek. Zo ontstaan vanzelf de verbindingen naar andere velden. Die actieradius kunnen en willen we hier in Utrecht nog intensiever gaan verkennen.

Maar wat voegen wij dan specifiek toe? Wat kenmerkt onze benadering? Wij heten een levensbeschouwelijke universiteit, een universiteit van gelovige mensen, maar hoe werkt dat dan door in onze kijk op theologie, op wetenschap, op de taak van christelijk hoger onderwijs? Zoals gezegd nemen wij onze zinspreuk mee, *fides quadrat intellectum*. Die kan in deze context met een bredere actieradius van de theologie nog meer tot ons spreken. Wie op Google naar deze term zoekt, vindt al gauw de beroemde uitdrukking van Anselmus van Canterbury uit de 11^e eeuw, *fides quaerit intellectum*: het geloof leidt tot inzicht. Zo heette het Kamper studentencorps vanouds. In 1950 wijzigde ze haar naam op voorstel van de Kamper hoogleraar Klaas Schilder in *fides quadrat intellectum*. Maar wat betekent dit quadrat? En waarom is quaerit niet mooi genoeg, het geloof dat inzicht zoekt en er naartoe leidt?

De kern van het commentaar van Schilder bij dit quaerit is dat het suggereert dat het kennen in het geloven niet meekomt. Geloven en kennen zijn volgens hem al nauw verbonden. Je kunt niet geloven zonder te kennen, dan heb je een blind geloof. Je kunt niet kennen zonder te geloven, dan schep je

abstracties zonder zin. Dat is een. Twee: Schilder vreesde dat wie met Anselmus quaerit zegt, de verhouding omdraait. Het kennen gaat dan voorop. Het moet immers bewijzen wat we geloven. Wie naar zo'n bewijs op zoek is geeft het intellect, de wetenschap, de gidsfunctie. Het geloof leidt naar inzicht en het inzicht gaat ons vertellen hoe het echt zit. Ik weet nog altijd niet of Anselmus hiermee wordt overvraagd, ik denk het wel, maar wij snappen onmiddellijk de hedendaagse kritiek op een wetenschap die alleen het forum van de rede erkent. Wie zo de vragen naar God en mens, ziel en wereld, goed en kwaad te lijf gaat krijgt rationele antwoorden, geen toegang tot het geheim van de dingen. We zoeken tegenwoordig een meer inclusieve rationaliteit.

Maar nu komt het eigenlijke punt van Schilder: geloven en kennen gaan hand in hand en laten zich beide informeren door God en de werkelijkheid van Zijn openbaring. Het door kennis geïnformeerde geloof gelooft dat die werkelijkheid er is, de gelovige wetenschap onderzoekt die werkelijkheid. Beide zijn een steun voor elkaar, waarbij het geloof de wetenschap stuurt en vormt. Het geloof *quadrateert* het weten, maakt het meer robuust, vierkant, versterkt en vermeerderd het. Het woord quadrateren wijst met andere woorden op het breder en meer *all-round* maken van onze kennis, zorgt dat zij meer compleet wordt. Wij spreken tegenwoordig over integrale kennis die ontstaat door meerdere perspectieven te verbinden. Daaraan kan hier gedacht worden. De werkelijkheid is één. Daarom moeten de wetenschappen altijd samenwerken. Er is een openbaring die de weg wijst. Wie luistert, weet meer. Dat is Bijbelse wijsheid in de wetenschap.

Op een steenworp afstand van deze plek, in de Domkerk, hield een kleine 400 jaar geleden Gisbertus Voetius, een belangrijke toespraak, ook al bij een allereerste opening van een academisch jaar. Net enkele jaren hoogleraar in de Theologie, sprak hij over de *Nuttigheid van de Academien ende Schoolen, mitsgaders der wetenschappen en konsten die daar geleerd worden*. Een gereformeerd pleidooi voor de wetenschap. 'Men kan de wetenschappen niet klein achten zonder God klein te achten', zei hij. Voetius begon precies bij het punt dat Schilder maakt: onze kennis komt ergens vandaan, ze moet geleerd en aangenomen worden. Ook Jezus zat aan de voeten van leermeesters in de tempel. Voetius las uit Spreuken 3, het gedeelte dat we ook lezen vandaag over de onderwijzing in de wijsheid. De wetenschappen zijn ernaar op zoek en vullen elkaar daarin aan. Dat liet hij zien door een bespreking van een gelovig kennen in de rechtsgeleerdheid, de geneeskunde, de filosofie, de astronomie. Mag ik het Voetius, de man van vroomheid en wetenschap, dit in de mond leggen, dat *fides quadrat intellectum* van ons?

Dit inzicht is vandaag in elk geval actueler dan ooit. Het idee dat onze kennis eenzijdig door enkele wetenschappen wordt gedicteerd ligt achter ons. Heeft de coronacrisis niet geleerd dat alle inzichten aangesproken moeten worden om te kunnen duiden wat er met mensen gebeurt in zo'n pandemie? De werkelijkheid kent zoveel dimensies, en uiteindelijk is er de vraag naar zin en een samenhangend perspectief. Daarbij zijn de geesteswetenschappen beslist niet van minder belang dan medische of economische disciplines. Oude reflexen over kennis die alleen maar rationeel of objectief vaststelbaar kan zijn, worden langzamerhand doorbroken. Wetenschap is een interpreterende poging de werkelijkheid te begrijpen, waarbij visies en ervaringen en uitgangspunten ertoe doen, ook theologische en wijsgerige. Het *fides* in verbinding met *intellectum* breidt onze inzichten uit en die moeten met verve ingebracht worden. De wetenschap heeft ze nodig om werkelijk in brede zin wetenschap te zijn, alle perspectieven te verbinden en zo onze kennis te kunnen uitbreiden en verdiepen.

Wij zijn geland in de universiteitsstad Utrecht. Ook wij delen in die onderneming van de wetenschap om wijsheid te winnen voor mens en samenleving. De theologie doet dat door zich bezig te houden met Gods openbaring, die in deze werkelijkheid werkzaam is. Die openbaringswerkelijkheid is voor ons geen abstractie, geen product van rationeel denken, maar iets concreets. God is geen abstractie,

Zijn schepping niet, Zijn liefde niet, het Koningschap van Christus niet. God heeft een verbond met mensen en met de aarde, er is heil voor een geschonden wereld, onze hoop is gegrond op gebeurtenissen, er is wijsheid die richting wijst. Over dit alles informeert ons het Schriftwoord, dat uitgangspunten bevat voor ons gelovend kennen van de werkelijkheid. Dat geloven we en onderzoeken we, en delen graag met anderen van zowel dat geloven als dat kennen in ons huis van vrede en verbinding, in de actieradius van onze universiteit.

Wij zijn geland in deze stad, de stad van Willibrord, waar ooit het christendom in Nederland vaste voet kreeg. Utrecht werd de stad van de theologie, waar theologen kwamen en weer gingen. Wij komen hier niet te paard, maar te voet, onze studenten arriveerden hier, strompelend van de blaren en met bezweet voorhoofd. Wie als pelgrim arriveert, onderstreept een bepaalde nederigheid. En die houding past ons wel. De theologie is niet meer het centrum van de wetenschappen. Als gelovige wetenschappers willen we met de kennis en wijsheid die ons gegeven is een bijdrage leveren aan de opleiding van studenten, aan de opbouw van geloofsgemeenschappen, aan het gesprek over de meest wezenlijke zaken in wetenschap en samenleving, aan het hoger onderwijs in Nederland. Onze universiteit wil gevonden worden als een academie voor christelijke toerusting in het hart van Nederland, aan de voet van Willibrord, in de geest van Voetius en Schilder, en met het gebed of onze God het werk dat wij vanaf nu hier doen wil bevestigen.

Ik heb gezegd.

Uitgesproken bij de opening van het Academisch Jaar, 8 september 2022, janskerk Utrecht.